Transatlantik Düzenin Sınırları*

Yasin Aktay

Alman Şansölyesi Angela Merkel geçtiğimiz günlerde ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Trump'ın Obama döneminde nihayete erdirilmek üzere olan ticaret antlaşmasını gözden geçirme kararı almasının yanı sıra Transatlantik dünyanın savunma örgütü NATO üzerinden yürüyen tartışmalar dolayısıyla da iki liderin görüşmesi merakla bekleniyordu.

Hatırlanacağı üzere ABD Başkanı Trump seçim kampanyası esnasında NATO'nun ABD maliyesi üzerinde büyük bir yük olduğunu, ABD'nin örgüte maddi yatırımının karşılığını alamadığını, göreve gelmesi halinde NATO ile ilişkileri gözden geçireceğini açıklamıştı.

Gerçi Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra başkan olmadan önce NATO'nun önemini yeteri kadar anlayamamış olduğu gibi bir takım laflar etti ancak NATO içerisinde savunma harcamalarına özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerin de katkı sağlaması gerektiği tezinden hiç vazgeçmedi.

Trump'ın Transatlantik düzeni tehdit eden bu minvalde açıklamaları hem Avrupalı ortaklarda hem de ABD'de askerî bürokraside rahatsızlıklara sebep oldu. Zira bu örgüt İkinci Büyük Savaş sonrasında inşa edilen Batı içi ilişkilerin hem bir sembolü hem de sac ayaklarından bir tanesi, belki de en önemlisiydi.

Hatırlayalım, NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Hasting Ismays örgütün varoluş nedenini "ABD'yi içerde, Rusya'yı dışarda, Almanya'yı aşağıda" tutmak olarak açıklamıştı. Bu "ilke"ye bağlı olarak ABD, Soğuk

* Bu yazının bir versiyonu Yenişafak gazetesinde yayınlanmışltır.

atıf/citation: *tezkire: düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi*, sayı 64, nisan-mayıs-haziran 2018, s. 11-14

Savaş dönemi boyunca Avrupa'da mevzilendi. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da eski Doğu Bloku ülkeler NATO'ya üye yapılarak Rusya bir biçimde çevrelenmeye çalışıldı.

Kurulan düzenin en önemli unsurlarından birisi olarak Almanya'ya çok sayıda ABD askeri NATO görevi ya da ikili anlaşmalar kapsamında yerleştirildi. Bu rakam İkinci Büyük Savaş'tan günümüze kadar farklılık göstermekle birlikte mevcut durumda otuz binin üzerinde. İşin ilginç tarafı Almanya, ülkesinde bulunan ABD askeri sayısında dünya ölçeğinde Japonya'dan sonra ikinci sırada bulunuyor.

İkinci Büyük Savaş sonrasında Japonya'nın siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik olarak yeniden inşasını tek başına gerçekleştiren ABD'nin Japonya'da bugün de bu kadar ciddi miktarda asker bulundurması bu ülkeyi bir biçimde kontrol altında tutma arayışının yansıması gibi gözüküyor. Zira askerî harcamaları neredeyse sıfır düzeyine inen Japonya 1960'lı yıllarla birlikte müthiş bir ekonomik sıçrama yaşamış, ABD ekonomisi Japonya'nın meydan okumasına cevap verememişti. Bu atmosferde ABD'nin Japonya'yı dizginlemesi daha çok siyasal düzeyde gerçekleşmişti.

Almanya ile ABD arasındaki gerilimin de önemli bir boyutunu savunma harcamalarının oluşturduğunu söylemiştik. 2016 yılı verilerine göre gayrisafi hasılasının %1.19 seviyesinde savunma harcaması yapan Alman ekonomisi Avrupa'yı kontrol altında tutacak kadar genişledi.

Diğer taraftan Avrupa'nın savunmasına hâlâ oldukça ciddi kaynak aktaran, gayrisafi hasılasının %3.61'ini savunma harcamalarına aktararak birinci sırada bulunan ABD'nin Avrupa kıtasındaki etkisi her geçen gün azalıyor. Trump'ın rahatsızlığı oldukça net: "Biz Almanya'nın da dahil olduğu Avrupa ülkelerinin neredeyse tüm savunma masraflarını karşılıyoruz, Almanlar ise bu rahatlıkla savunmaya harcayacakları kaynağı ekonomiye aktararak Avrupa'da dominant bir rol elde ediyorlar. Burada bir yanlışlık var."

Yanlışlık Almanya'nın NATO harcamalarına daha fazla destek vermesi ile giderilebilir Trump'a göre. Bu çerçevede hâlâ Almanya'da bulunan otuz binden fazla ABD askerinin Almanya'nın olması gereken siyasal pozisyonunu hatırlattığını belirtmeye gerek yok.

Nitekim Merkel ile Trump arasındaki görüşmelerde Almanya'nın savunma harcamalarının gayri safi hasılasının %1.3'ü düzeyine yükseltileceği taahhüdü dikkate değerdi. Aynı şekilde Trump'ın baskısıyla Alman liderin mimarlarından birisi olduğu İran ile nükleer anlaşmanın yetersizliğinden bahsetmesi trajikomik olduğu kadar ilişkilerin rasyonallik düzeyini ortaya koyması bakımından da önemliydi.

Amaç görüşmeyi kazasız belasız atlatmaktı, bu şimdilik aktarıldı. Ancak Fransa Cumhurbaşkanı Macron da Alman Şansölyesi Merkel de Beyaz

Saray'dan eli boş döndü, fikir ayrılıkları giderilemedi. Bir diğer deyişle "Trump'ı yatıştırma politikası" başarıyla sonuçlanmış gibi gözükmüyor.

Ancak Transatlantik düzenin sınırlarının iyice aşındığı ortada. Trump ya da Avrupalı ortaklar NATO'yu kurtarmak istiyorlarsa kurumsal yapısını sil baştan ele almak durumundalar. Tabii bunu yaparken örgütün güvenilirliğini de yeniden inşa etmeliler.

Trump'ın İran Kararı

ABD Başkanı Donald Trump uzun zamandır nasıl bir tavır takınacağı merakla beklenen meselede de kararını verdi ve İran ile Obama döneminde imzalanan nükleer antlaşmadan çekileceğini açıkladı. Bu açıklamayla eş zamanlı olarak İsrail'in Suriye'de askeri operasyonlar gerçekleştirmeye başlaması, S. Arabistan'dan gelen açıklamalar, bu karar öncesinde ABD-S. Arabistan eksenindeki Körfez ülkelerine satılan askeri ekipman; kararın ardından ABD'nin İsrail'deki büyükelçiliği Kudüs'e taşıma kararını uygulamaya geçirmesi akıllara şu soruyu getirdi: Yıllardır İran'la süren dilomatik çatışma artık sıcak savaşa dönüşme noktasına mı geldi?

İran ile BM'nin 5 daimi üyesi ve Almanya arasında İran'ın nükleer programına ilişkin 2015 yılında varılan uzlaşı uluslararası toplumda büyük heyecan yaratan, birçok gözlemci tarafından Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli diplomatik başarısı olarak değerlendirilen bir gelişmeydi. Antlaşma ile İran'ın diplomatik süreçlere dahil olmasının önünün açılması planlanıyordu.

Nitekim İran'ın nükleer programında bir takım tavizler vermesi karşılığında Batı dünyası tarafından uygulanan yaptırımların gevşetilmesi şeklinde özetleyebileceğimiz antlaşma sonrasında İran çeşitli uluslararası şirketlerle hizmet ya da mal alım antlaşmaları yaptı, Suriye krizi başta olmak üzere çeşitli platformlarda yüksek düzeyli olarak temsil edildi.

Nükleer antlaşma İran'ın özellikle bölgesel krizlere katkısının çok daha ılımlı ve yapıcı bir hal almasına da vesile olmuştu. 2015 öncesi dönemde Suriye konusunda her türlü diplomatik sürece karşı olan İran antlaşmanın verdiği özgüvenle Suriye konusunda daha yapıcı bir politika izlemeye başladı. Bu politikanın bir neticesi olarak Rusya ve Türkiye ile birlikte başlatılan Astana sürecinin en önemli aktörlerinden birisi oldu.

Bununla birlikte antlaşmanın özellikle S. Arabistan ve İsrail'de ciddi bir rahatsızlık yarattığı biliniyordu. Her iki ülkeden de yapılan açıklamalar ABD'nin İran'a karşı izlediği politikalardan duyulan memnuniyetsizliği ve hayal kırıklığını göstermekteydi. Özellikle İsrail Başbakanı Natenyahu iç politikada sıkıştığı her dönemde (Örneğin oğlunun rüşvet skandalı patlak

verdiğinde) İran'ı bombalamaktan bahsederek iç kamuoyunu konsolide etmeye çalıştı.

İran ile varılan mutabakat neticesinde periferisinde ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarını kontrol altına aldığı düşüncesiyle AB ülkeleri de öncelikler konusunda yeni bir sıralama yapma imkanına kavuşabilmişlerdi. Gelinen noktada tüm aktörlerin yeniden hesaplama yapmaları gerekliliği ortaya çıkmış gibi gözüküyor.

Bu noktada akla gelen en temel soru girişte sorduğumuz soru: Sıcak savaş mı isteniyor? Ya da ABD böyle bir kararı neden aldı?

ABD'nin kararının arkasında başlıca üç sebep olduğu söylenebilir. İlki uluslararası sistemin yapısıyla alakalı gibi gözükmektedir. ABD'nin küresel siyasete tek başına yön verme kapasitesinin oldukça aşınmasından sonra bölgesel sistemlerin güç kazanacağı görülmeye başlandı. Bu çerçevede Ortadoğu'da ortaya çıkan Rusya-İran ve Türkiye etrafında biçimlenen bölgesel sistemin bir biçimde dengelenmesi gerekiyordu. Neticede bu karar Rusya-İran ve Türkiye'nin çevresinde biçimlenen bölgesel sisteme S. Arabistan-İsrail ve Mısır etrafında biçimlenen alternatif bir bölgesel sistem yaratmış oldu.

İkinci önemli sebep olarak İran'dan tehdit algılayan petrol zengini Körfez ülkelerinin petro-dolarlarının "güvenli" ABD bankalarına çekilmesi ve bu ülkelere gerçekleşen silah satışının yaratılan suni tehditle arttırılması arayışıdır.

Bu bâbda son olarak zikredilmesi gereken husus ise ABD ile AB arasında, Trump'ın ABD başkanı olmasından sonra beliren Transatlantik ilişkilerdeki gerilimlerdir. Trump, İran antlaşmasının AB'nin elini rahatlattığını ve ABD'ye olan ihtiyacı azalttığını düşünüyordu. Alınan kararla AB ülkeleri için İran tehdidi geri döndü. Bu tehdidin geri dönmesi AB ülkelerine ABD şemsiyesinin de bir biçimde geri dönmesi ya da etki alanını genişletmesi biçiminde okunabilir.

Saik ne olursa olsun bölgemizi istikrarsız bir sürece götüreceği açık. ABD'nin İran'ı kendi çıkarları için sistemin dışına itmesi kabul edilemez. Dolayısıyla sürecin bir an evvel yeniden diplomatik müzakereler boyutunda ele alınmaya başlaması gerekiyor.